

UGDYMO PLÈTOTÈS CENTRAS

Kalbos pažinimo modeliavimas ir rašybos įgūdžių formavimas

Doc. dr. Zita Nauckūnaitė, LEU, UPC

Lituanistų metodinė diena, 2014-08-27

ŠVIETIMO
IR MOKSLO
MINISTERIJA

UGDYMO
PLÈTOTÈS
CENTRAS

KALBOS PAŽINIMO MODELIAVIMAS

R. Magritte, *Širdies sfinksai*

Mūsų mąstymui labai didelę įtaką turi struktūrų, o ne atskirų faktų suvokimas.

Mes mokomės geriau, kai mokymosi temos platesnės, struktūros vientisesnės, ryšys tarp dalykų aiškesnis.

Eric Jensen

Smegenys yra nuostabiai subtilus ir jautrus modelių nustatymo aparatas.

Leslie A. Hart

Kalbos pažinimo centre – morfologija

Paaiškinti, kaip vaikai mokosi

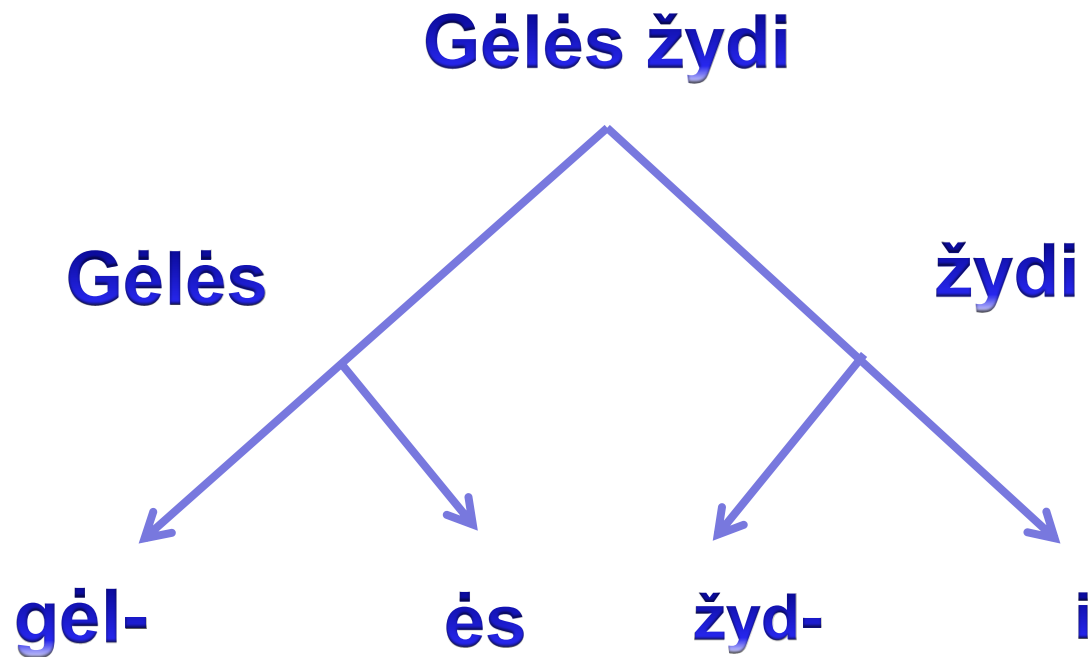
morfosintaksines sistemas

yra pagrindinis psicholingvistikos
įsipareigojimas.

Kalbos morfologijos pažinimas lemia

Gramatiniai vienetai

Reikšminių žodžio dalių aiškinimo schema

Kiekviena žodžio dalis turi

formą (tam tikrą garsų eilę) ir
reikšmę.

Forma (lot.) –
išvaizda,
pavidalas.

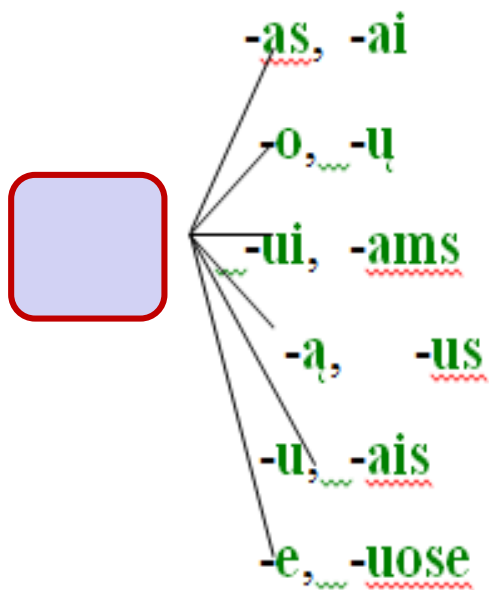
Pvz.:	<i>Forma</i> _____	<i>Reikšmė</i>
	<u>stal</u>	– „baldas, ant kurio valgoma, rašoma“
	<u>el</u>	– „mažas“
	<u>is</u>	– <u>vyr.g.</u> ; <u>vns. vard.l.</u>

Todėl žodžių dalys vadinamos reikšminėmis

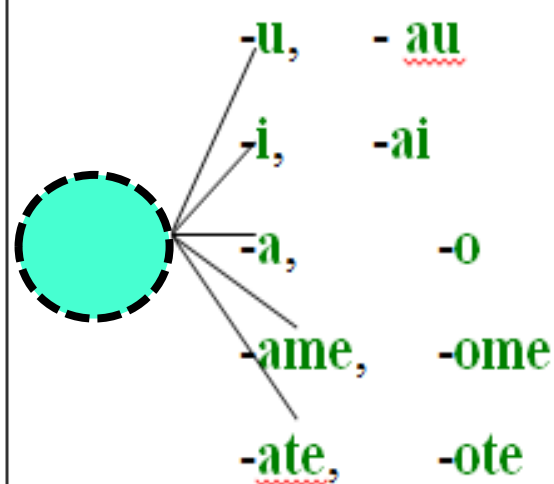
(reikšm-ė + -inė → reikšminė – „turinti reikšmę“).

Kaitybos sąvokos formavimas

Linksniuojant galūnės kinta,
bet žodžio turinys išlieka tas pats:

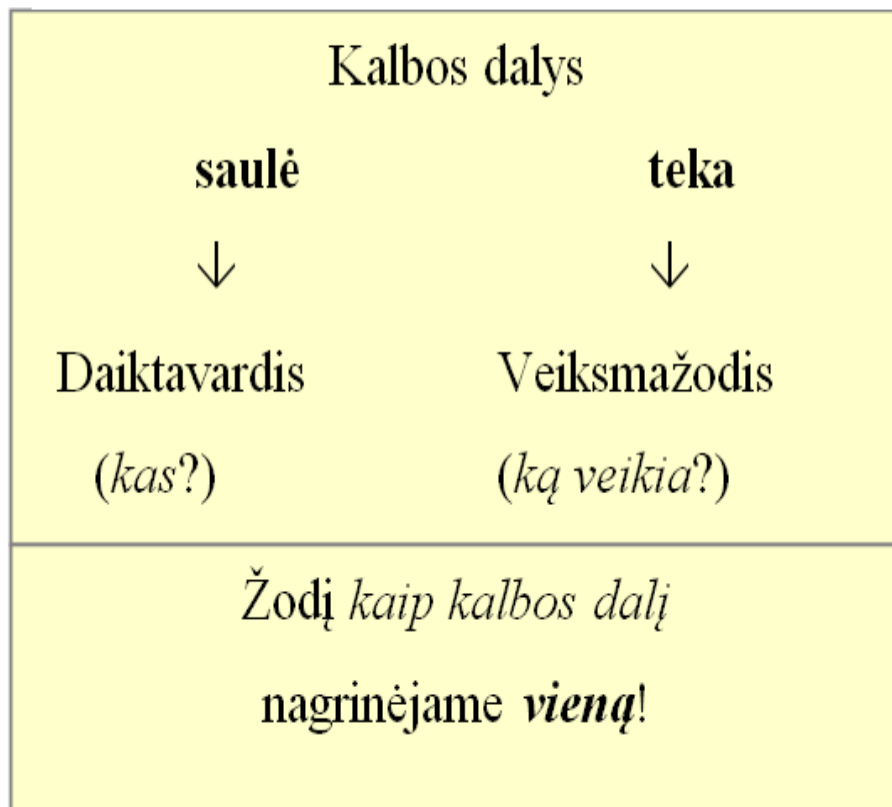

Asmenuojant galūnės kinta, bet
žodžio turinys išlieka tas pats:

Kalbos dalių ir sakinio dalių skirties schema

Panagrinėkite šias dvi schemas ir raskite esminius skirtumus (jų yra 9).

Indukcinė schema *antrininkių sakinio dalių* (tarinio grupė) sąvokos aiškinimui

Paulius (ne)rašo

(ko? – laiško)

ką? – laišką

kam? – draugui

kuo? – parkeriu

kur? – čia, klasėje

kada? – per pertrauką

kaip? – paskubomis

kodėl? – iš džiaugsmo

papildinys

papildinys

papildinys

papildinys

vietos aplinkybė

laiko aplinkybė

būdo aplinkybė

priežasties aplinkybė

Indukcinė schema *pažyminio* sąvokos aiškinimui

Mažasis Paulius (koks, kuris Paulius?) rašo

trumpa laišką (kokį laišką?)

geram draugui (kokiam draugui?)

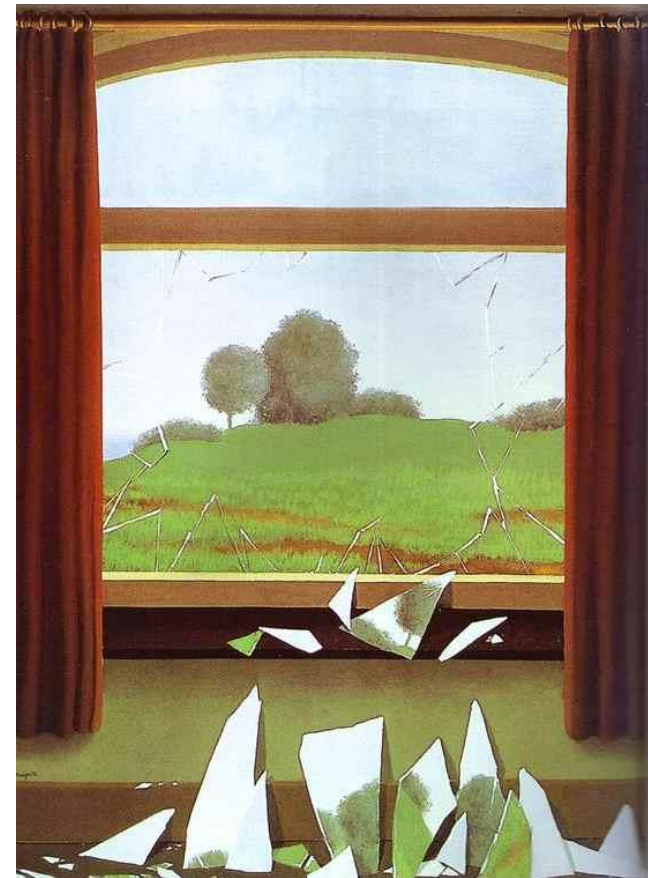
rašaliniu parkeriu (koku parkeriu?)

mūsu klasėje (kieno klasėje?)

per ilgą pertrauką (per kurią pertrauką?)

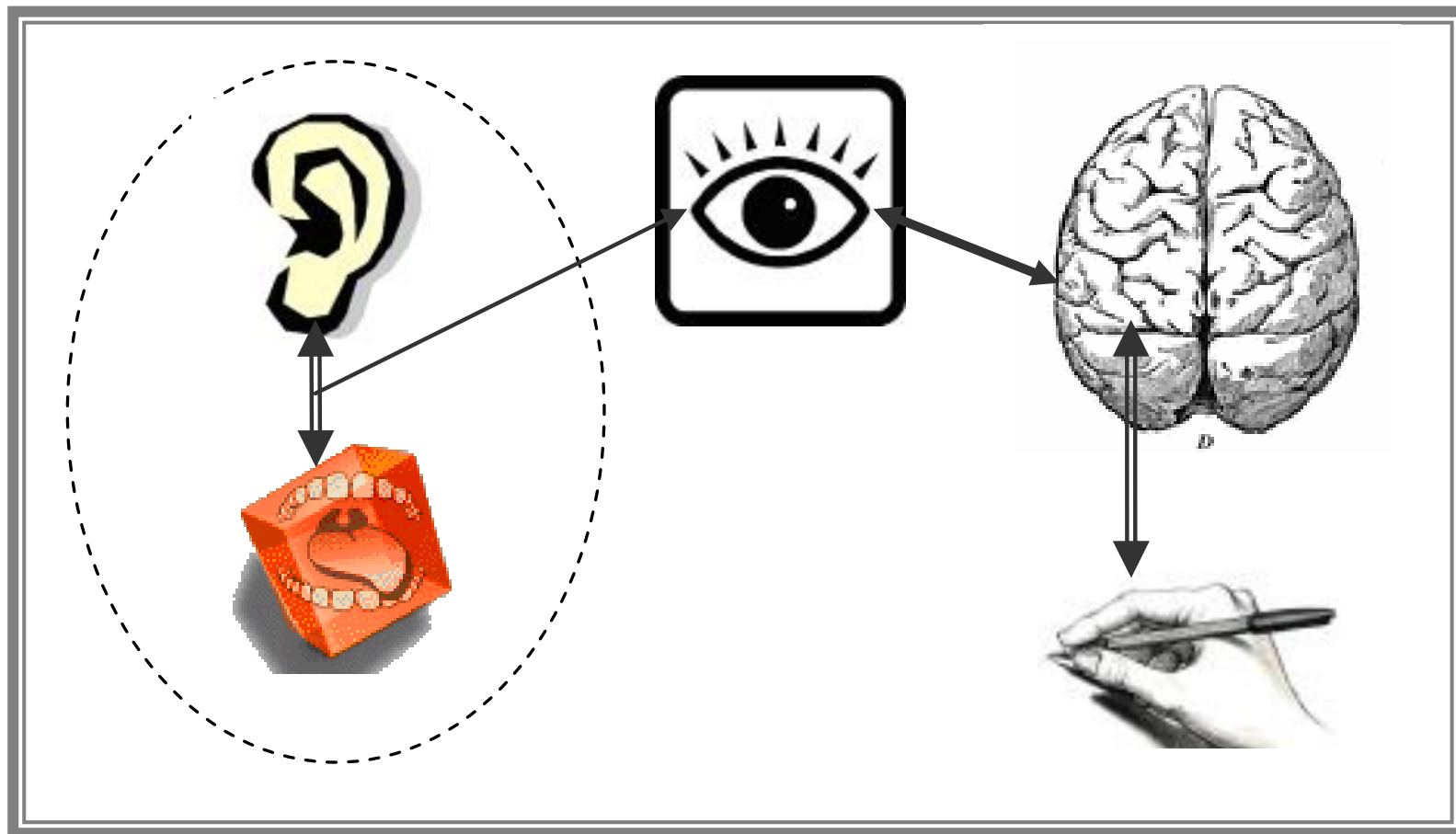
- ✓ Į kuriuos klausimus atsako pažyminys? (Apibendrinkite.)
- ✓ Kurias sakinio dalis apibūdina šie pažyminiai?
- ✓ Kuria kalbos dalimi tos sakinio dalys išreikštos?

RAŠYBOS MOKYMO(SI) MODELIAVIMAS

R. Magritte, *Raktas į laisvę*

*Girdimasis artikuliacinis suvokimas →
regimasis vaizdinys → rašymo reakcija*

- ***Taisyklingai rašantis remiasi vizualine atmintimi!***
- Kai mokinys taisyklingai tars, susidarys taisyklingus regimuosius vaizdinius ir taisyklingai rašys.
- Svarbiausi yra regimieji vaizdai ir motoriniai rankų judesiai.

„Būtina saugoti vaiko akis ir ranką nuo rašybos klaidų.“ (L. Kadžytė-Kuzavinienė)

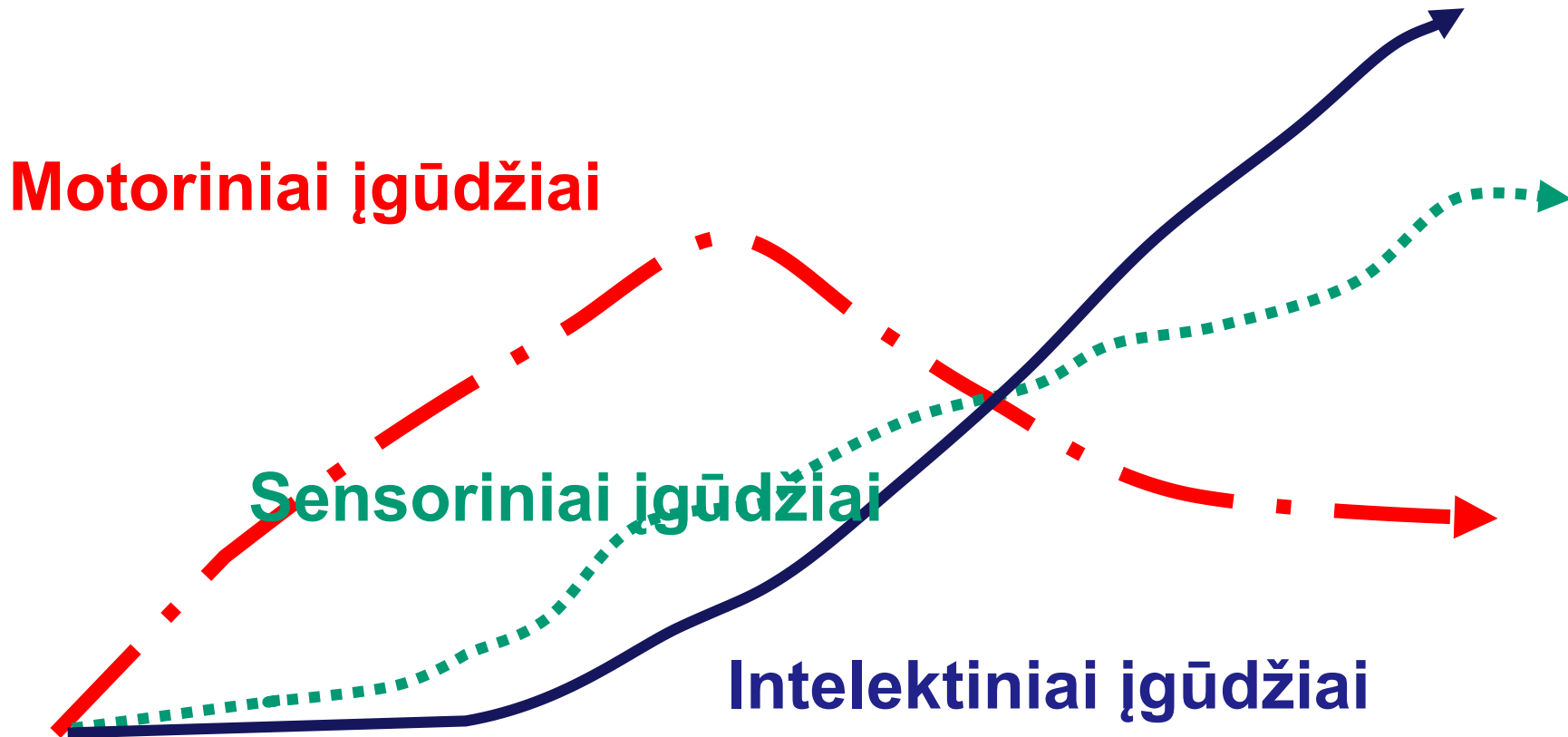
Rašyba – visų įgūdžių rūšių suma!

- ***rašymo veikla yra sensomotorinis įgūdis***
 - *rega ir klausa* – sensoriniai
 - *kalbos padargų ir rankos judesiai* – motoriniai
- ***rašybos taisyklių taikymas yra intelektinis įgūdis***

Rašyba – kaip *ugnis* ir *ledas*!

- *motoriniai* įgūdžiai iš pradžių formuojasi greitai, po to pradeda lėtėti;
- *intelektiniai* – iš pradžių lėtai, po to vis greičiau ir greičiau;
- *sensoriniai* formuojasi tolygiai.

Rašyba – kaip *ugnis* ir *ledas*!

Mokant rašybos

- 1) daugiau laiko skirti intelektiniams įgūdžiams, t.y. *rašybos taisyklės išsiaiškinimui*;
- 2) **neskubėti skirti rašymo (ranka!) užduočių!**

Mokomoji veikla formuojant rašybos įgūdžius

5. Meistriškumo etapas

4. Situacinės veiklos etapas

3. Sintetinės veiklos etapas

2. Analitinės veiklos etapas

1. Orientacinis etapas

1. Orientacinis etapas

- Mokiniamis parodoma, kad tas rašybos įgūdis jiems svarbus; sužadindamos geros emocijos.
- ***Analizuojama tik tiek pavyzdžių, kiek būtina taisyklės esmei atskleisti.***
- Atrandama rašybos taisyklė ir jos galiojimo sąlygos („ką būtinai reikia pastebėti?“).
- Jei pagal tą taisyklę rašomų žodžių sąrašas baigtinis, jis pateikiamas.
- Aiškinimas(is) gali būti papildomas *piešiniiais, schemomis, maketais...*
- Taisyklę galima *surimuoti, padainuoti, suvaidinti, imituoti, nupiešti, sukurti istoriją...*
- Mokiniai įsisąmonina taisyklę paaiškindami ją savais žodžiais.

2. Analitinės veiklos etapas

- Mokiniai *atpažįsta* nagrinėjamas ortogramas pateiktuose žodžiuose, jas paaiškina.
- *Analizuoja* skambantį žodį (*signalizuoja spalvotomis juostelėmis arba judesiais; pagauna kamuoliuką ir pasako, ką reikėtų rašyti ir pan.*).
- Pasakinėja mokytojui, ką šis turi rašyti (*lentoje*).
- Žaidžia *rašybinius žaidimus* (*išbraukia, nuveda rodyklę, uždengia, pasako, parodo...*).
- Atlieka *kompiuterinius* pratimus (atsakymas turi būti gaunamas tuoj pat!).
- *Randa* nagrinėjamas ortogramas *tekste*, jas pabraukia ir/ar paaiškina.

3. Sintetinės veiklos etapas

- *Įrašo ortogramas (kompiuteriu ar pratybų lape).*
- *Nurašinėja (pvz., dailyraščiu nusirašo gražius posakius).*
- *Rašo įspėjamąjį (regimąjį arba girdimąjį) diktantą.*
- *Sprendžia rašybinius uždavinius (įrašo ortogramas, parašo žodžius).*
- *Atlieka užduotis su rašybos žodynu.*
- *Rašo komentuojamąjį, aiškinamąjį, atrenkamąjį diktantus.*
- *Įrašo ortogramas nurašydami pratimą į sąsiuvinį (tuoju tikrinama!).*

4. Situacinis etapas

- Rašo *klausiamąjį* diktantą (gali diktuoti vienas kitam).
- Atlieka *rašybinio nagrinėjimo* užduotis.
- Įrašo praleistus mįslių, patarlių, posakių žodžius.
- Nurašydami sakinius suskliaustą žodį keičia tinkama forma.
- Rašo *kūrybinį* diktantą, *laisvąjį* diktantą ir *atpasakojimus*.
- Atstato deformuotą tekstą (iš duotų žodžių pradinių formų).

5. Meistriškumo etapas (*naujame kontekste*)

- Schemomis *pavaizduoja* tai, ko išmoko, ir *aptaria schemas* su bendraklasiais.
- *Ištaiso draugų klaidas; moko savo bendraklasius.*
- *Kuria tekstą pagal gairinius žodžius, paveikslą, fotografiją...*
- *Sudaro pratimus šiam rašybos įgūdžiui ugdyti; parengia testus.*

Iš tikro žmonės nieko nesupranta ir neišmoksta (išskyrus kūdikių motorinį mokymąsi) tol, kol patys sukuria asmeninę, mokymuisi reikalingą metaforą ar modelį.

Eric Jensen

Mokymas remiantis vizualine atmintimi.

Akių judesių ir pažintinių funkcijų ryšys

- Naujų vaizdų kūrimas

- Įsimintų vaizdų atkūrimas

- Naujų garsų, žodžių kūrimas

- Garsų, žodžių atsiminimas

- Jausmų išgyvenimas

- Vidinis dialogas

Mokymas remiantis vizualine atmintimi

Išvados:

- akių judesiai turi įtakos mąstymo procesui;
- norint pasiekti vidinę informaciją, reikalingas akių judesys;
- taisyklingai rašantis remiasi **vizualine** atmintimi;
- prastai rašantis remiasi arba audicine, arba kinestezine atmintimi.

(pagal Eric Jensen)

Mokymas remiantis vizualine atmintimi

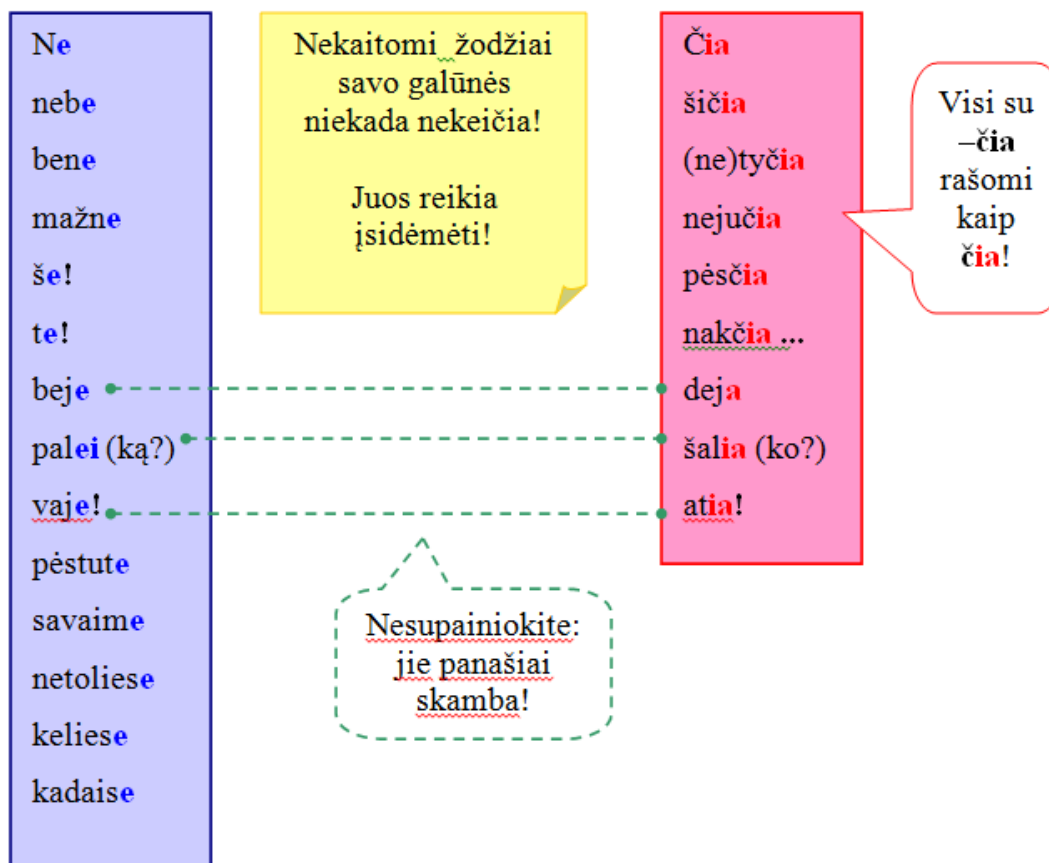
Stebėkite, kad akys būtų nukreiptos į viršų kairėn!

- Paaiškinkite mokiniui, kad lengviau atsiminti, kaip kas nors atrodo, žvelgiant į viršų kairėn.
- Parodykite mokiniui pirmąjį žodį sąrašė (tik žvilgtelėti!)
 - žiūrėti į viršų kairėn ir įsivaizduoti tą žodį, parašytą mėgstama spalva.
 - perskaityti raides atbulai, tarsi tą žodį matytum ekrane.
 - pasakyti žodį paraidžiui normalia tvarka.
- Pakartokite visa tai su kitais žodžiais (ilgesnius žodžius reikia padalyti į atskiras dalis po tris raides).

(pagal Eric Jensen)

Rašyba remiantis vizualine atmintimi

ia – e rašyba nekaitomų žodžių galūnėse

Mūzų, visų mokslų ir menų deivė – atminties deivė Mnemozina į kiekvieno žmogaus sielą įdeda tarytum vaško lenteles, kuriose įsispaudžia matyti, girdėti ar paties sugalvoti įspūdžiai.

Platonas, V a.pr.Kr.

Kamieno rašyba

Ko daugiausia tenka mokyti?

1) <u>ilgujų ir trumpųjų balsių</u> – <u>fonetinės rašybos</u> ;	
2) <u>nosinių balsių</u>	<u>morfologinės rašybos.</u>
3) <u>e / ia</u>	
4) <u>supanašėjusių priebalsių</u>	

Galūnių rašyba

Ko daugiausia tenka mokyti?

1) <u>e / ia</u>	<u>morfologinės rašybos.</u>
2) <u>nosinių balsių</u>	
3) <u>ilgujų ir trumpųjų balsių</u>	

Pagrindiniai principai

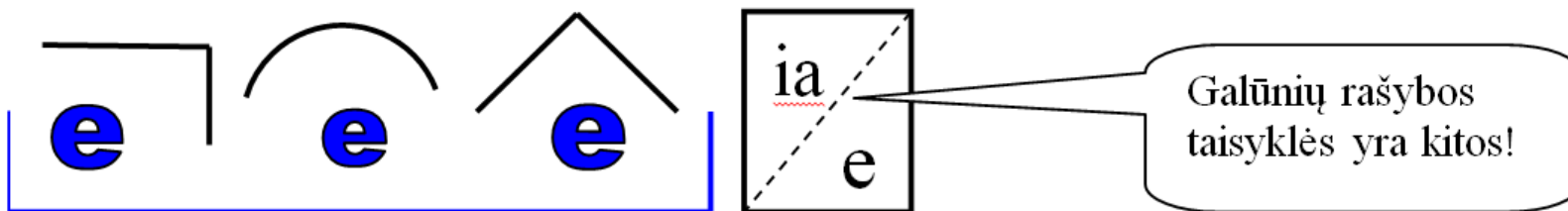
1. **Apsaugoti mokinį nuo klaidingo taisyklių taikymo** – mokinys turi suprasti, kurioje žodžio dalyje kurios taisyklės galioja.
2. **Išmokyti atpažinti žodžio galūnę**, nes vienos taisyklės galioja žodžio kamienui, kitos – galūnei.
3. **Kamieno rašybos** mokyti kartu su fonetika ir žodžių daryba.
4. **Galūnių rašybos** mokyti kartu su morfologijos ir sintaksės dalykais, nes vienos ar kitos žodžio galūnės paprastai reikalauja mūsų mintis, taigi – sakinio konstrukcija.

Kur taikysime taisyklę?

e – ia rašyba lietuviškų žodžių **kamiene**

Taisyklė:

Jeigu lietuviškų žodžių *kamiene* girdime *e*, tai dažniausiai ir rašome *e*.

Rašybos modelis

Jei kamiene **e** girdi, **e** tu ir rašyk.

Pasipainios tau ia tik prieš **u** ir **v**:

išsižiojėlės **u** - **v** laukia tik ia!

kiiaulė

paiava

Rašybos taisyklės

atpažinimas žodžiu

Įrodykite, kad taisyklė veikia.

Žodžiu (pakeitykite žodį, kad atskirtumėte kamieną nuo galūnės; ką rašome kamiene?):

Ledas, retas, svečias, semia, veža, žemyn, keleri, perėja, abeji, neštas, gyvenimas, meniškas, kirčiavo, tikriausiai, žaliava, kiaunė, greta, rengiasi, bejėgis melas, lengviausiai, žemiau, aukščiau.

Rašybos taisyklės *atpažinimas raštu*

Raštu (pažymėkite kamienus; pabraukite **e**, lankeliu apačioje pažymėkite **iau**, **iav**):

Kvepia, trečias, plečia, metė, kepa, šeria, lekia, lenkas, verkė, vertinti, bambeklis, audeklas, trupmena, puvenos, perekšlė, lerva, bendras, žvengia, prapuolenis, daugeriopas, penkeri, pažemino, dreba, lenkia, trinktelėti, vengti, menas, kelmas, metas, žemas, kevalas, kiauras čiaupas, rinkliava, baudžiava, eiliavo, bučiavo, keliauti.

Taisyklės apibendrinimas

ia lietuviškų žodžių kamiene rašome tik:

1) prieš *u* ir *v*:

kiaun ė, pusiau, važiavo, rašiava.

(Lietuvių kalba neturi dvigarsio eu! *Europa*, *euras* – nelietuviški žodžiai!)

2) sudurtiniuose žodžiuose:

✓ tarp dviejų šaknų: rugiagėlė;

✓ skaitvardžiuose (nuo 40 iki 90): keturias + dešimtis = keturiasdešimt;

✓ žodyje šiandien = šian + dienan (šià diena);

3) tokiose veiksmazodžių formose:

gerbiantis, -i, gerbsiantis, -i, gerbiamas, -a;

4) žodyje medžiaga.

Jas siekite su veiksmazodžių
es.1. III asm.:
gerbia – gerbiantis, gerbiamas,
veikia – veikianti, veikiamas...

Sudėtingesnės užduotys (1)

Paaškindite, kodėl rašome **e** arba **ia** (taisyklingai tarkite ir kirčiuokite!):

Smėliakalnis; žaliapūgis (kas nesubrendęs); ugniažolė, diegliažolė, žvirbliarūtė (tokios žolės); suodžiagrybis, ausiagrybis, kiškiabaravykis, kiauliabudė, kelmabudė, kartekšlis, (tokie grybai); žemiagriaužė (tokia žuvis).

Sudėtingesnės užduotys (2)

e-**ia**?

Švies plaukė, žal skarė,
 ž mdirbiai, rug gėlė,
 rug pjūtė, kryž žodis,
 š ndien, g l žis,
 k l sd šimt, n r gys,
 k l lapis, daug aukštis,
 up lis, zvimb sys,
 daug sėklis, šakn stiebis,
 stamb šakis, š urė, saulėt kis,
 daug m tis, lyg dienis,
 dr bučiai, kr šulys, tank lapis,
 kapl dantis, žal dryžis,
 aštr r gis, graž veidė,
 d šimtm tis, k l ri,
 lyg gretus.

Rugiapjūtė
 trečdalis
 šiokiadienis
 šiandienimis
 kairiarankis
 plačiapetis
 šešiaženklis
 penkiasdešimtmetis
 gardžiakąsnis (smaguris, smaližius)
 didžiagerklis (rėksnys)
 bildesys
 daugiaspalvis
 žaliaakis
 geležinis
 elgesys
 laikysena
 daugeriopas

Tema. Skardžiųjų ir dusliųjų priebalsių supanašėjimas žodyje

AIŠKINIMO IR UŽDUOČIŲ PAVYZDŽIAI

Skardžiųjų ir dusliųjų priebalsių supanašėjimas žodyje (1)

1

b
d
g
z
ž
dz
dž

2

p
t
k
s
š
c
č

1

p
t
k
s
š
c
č

2

b
d
g
z
ž
dz
dž

Įsidėmėkite:

skardusis priebalsis
nėra stipresnis už duslųjį!

Rašome ap gaub ti,
tariame [ab gaup ti], nes
šaknies pradžia “stipri”, o
pabaiga “silpna”!

Jeigu antrasis priebalsis duslusis,
abu priebalsius tariame dusliai. Pvz.:

rašome: u ž p y l ė
tariame: [u ~~ž~~ p y l ė]

Jeigu antrasis priebalsis skardusis,
abu priebalsius tariame **skardžiai**. Pvz.:

rašome: i š **g** r a u ž ė
tariame: [i ~~š~~ **g** r a u ž ė]

Skardžiųjų ir dusliųjų priebalsių supanašėjimas žodyje (2)

Vienas kito neveikia tik abu duslieji

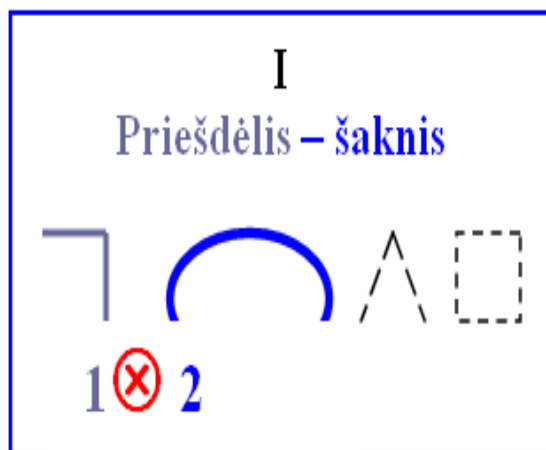
rašome ir tariame: i š p y l ė

arba abu skardieji priebalsiai:

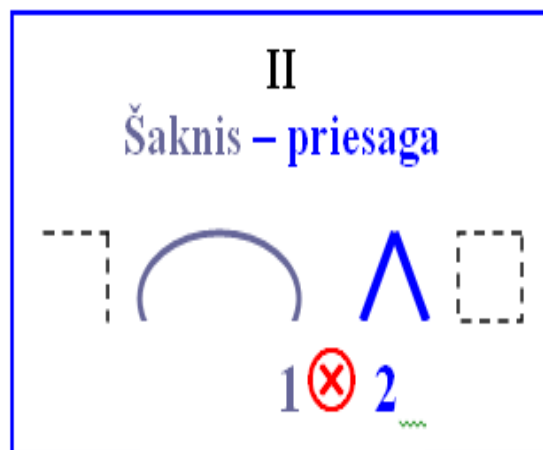
rašome ir tariame: u ž g r a u ž ė

Skardžiujų ir dusliųjų priebalsių supanašėjimas žodyje (3)

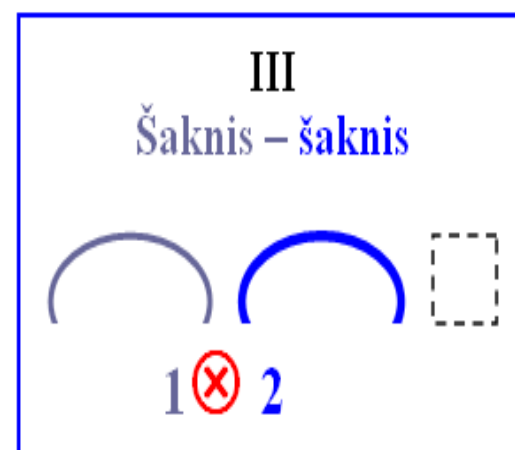
Priebalsiai supanašėja žodžių dalių sandūroje. Tokios priebalsių susidūrimo vietos yra trys:

1 pav.

2 pav.

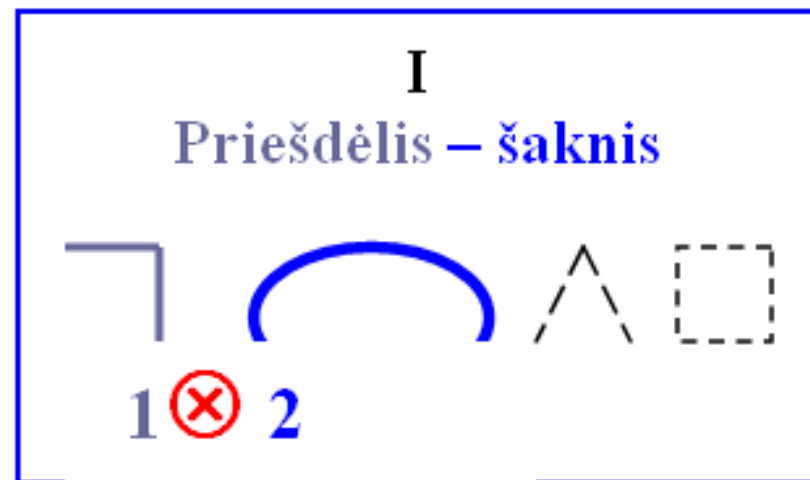
3 pav.

Skardžiųjų ir dusliųjų priebalsių supanašėjimas žodyje (4)

Priešdėlis – šaknis

Paskutinį priešdėlio priebalsį (1) gali veikti pirmasis šaknies priebalsis (2).

Todėl reikia įsidėmėti tuos priešdėlius, kurie baigiasi priebalsiais, kad žinotume, kaip juos rašyti.

Skardžiųjų ir dusliųjų priebalsių supanašėjimas žodyje (5)

ap-

at-

ant-

prieš-

iš-

už-

Duslieji **p, t, š** suskardės prieš skardžiuosius šaknies priebalsius. Tuomet:

p tarsime kaip **b**: ap **g**avo [a**b**gavo]

t tarsime kaip **d**: at **b**ėgo [a**d**bėgo]

š tarsime kaip **ž**: prieš **d**ėlis [prie**ž**dėlis]

Skardusis **ž** suduslės prieš dusliuosius šaknies priebalsius. Tuomet:

ž tarsime kaip **š**: už **t**arė [u**š**tarė]

Kai *at-* ir *ant-* atsiduria prieš priebalsį *s*, tariame [c], bet rašome *ts*!

ap- (api-, apy-)

Priešdėlis ap- turi dvi atmainas, kurios nesukelia supanašėjimo sunkumų:
 su api- sudaromi priešdėliniai *veiksmažodžiai*, kai veiksmažodis prasideda priebalsiais *p, b, f* (kad būtų lengva išstarti), pvz.: api-pinti, api-bėgti, api-fõrminti;
 su apy- sudaromi *būdvardžiai*, pvz.: apý-tikris, apý-jaunė, apý-kreivis, ir *daiktavardžiai*, pvz.: apý-kaklė, apý-linkė, apý-saka, apý-braiža.

at- (ati-, ata-, ato-)

Priešdėlis at- turi tris atmainas, kurios nesukelia supanašėjimo sunkumų:
 su ati- sudaromi priešdėliniai *veiksmažodžiai*, kai veiksmažodis prasideda priebalsiais *t, d* (kad būtų lengva išstarti), pvz.: ati-traukti, ati-tikti, ati-daryti, ati-dirbti;
 su ata- ir ato- vartojami kitų kalbos dalių žodžiai, pvz.: atã-skaita, atã-bradas, atã-tupstas, atõ-dũsis, atõ-drėkis, atõ-gražos, be-atõ-dair-iškai.

Raskite žodžius su priešdėliu **at-**.

Ateina, ataušo, atgabeno, ataka,
atostogos, atpažįsta, atkaklus, atidus,
atilsis, neatslūgo, atsarga, atgarsis,
atgrasus, atsakė, atidavė, àtarė,
atspalvis, atgaila.

Kai žodis yra darinys, jis turi ne tik leksinę (žodžio), bet ir darybos reikšmę. Baikite aiškinti darybos reikšmes:

At-žarus – „tas, kuris *atžeria* (žeria atgal)“ – nemandagus, šiurkštus.

At-stumas – „kiek *at-stumia*“ – nuotolis, tarpas.

At-sakovas – „tas, kuris *at* _____ “ – asmuo, traukiamas atsakomybėn (teisme).

At-stovas – „tas, kuris *at* _____ “ – asmuo, veikiantis kieno nors vardu.

At-skalūnas – „tas, kuris *at* _____ “ – kas nuo ko nors atsiskyręs, ko nors atsižadėjęs.

Iš šių priešdėlinių veiksmažodžių padarykite daiktavardžių su nauja galūne:

Tai, kas at-žėlė – ...

at-svėrė – ...

at-rėmė – ...

at-spyrė – ...

at-skilo – ...

at-gyveno – ...

Tai, ką at-vertė – ...

at-rėžė – ...

at-lenkė – ...

at-raitė – ...

at-rinko – ...

at-sakė – ...

Jaučiuosi kaip atgimęs. Atsargios ožkos ir vilkas nepjauna. Svetimų žodžių vartojimas atbukina kalbos jausmą. Kaip sugrįžti atgalios? Viską daro atbulai, dirba atžagaria ranka. Atbulinė pavara, atdaras langas, atbraila.

Kokį reikšmės atspalvį šiems veiksmažodžiams suteikia priešdėlis **at-**?
Palyginkite:

lobį užkasė – *at-kasė*
duris užkabino – *at-kabino*
kaspinę surišo – *at-rišo*

Atgal!

kamuolį metė – *at-metė*
žodį pasakė – *at-sakė*
dovaną davė – *at-ėmė*

Sakykime taisyklingai:

Prašyčiau *pažymėti* bilietą! (Padaryti žymę!)
Mums ką tik *suremontavo* butą.
Reikia *sureguliuoti* automobilio stabdžius. (*Sutvarkyti!*)

Juk jeigu stabdžius „atreguliuos“, tikrai bus avarija!

Sukurkite vaizdelį su šiais veiksmažodžiais

Atbėga,

atbilda,

atzvimbia,

atžygiuoja,

atskuodžia,

atseka,

atsėlina,

atbloškia,

atgyja,

atbunda.

Priešdėlis **ant-** yra kilęs iš prielinksnio **ant**,
pvz.:

ant rankų – **antrankiai**,

ant akies – **antakis**,

ant kapo – **antkapis**,

ant žemės – **antžeminis**,

*ant **t**robos* – **ant**t**robis** (*palėpė*).

Pažymėkite priešdėlį *ant-*

Antpetis, antausis, antelė, antradienis, antraštė, antai, antskrydis,
antrąkart, antpuolis, antplūdis, antena, antpilas, antrininkas.

Pūkinė antklodė, per didelis antsvoris, ieties antgalis, šuns antsnukis,
įstaigos antspaudas, antgamtinis pasaulis.

Parašykite **Spaudos apžvalgą**.

Kas galėjo būti parašyta straipsniuose, kurie turi tokias antraštes?

„Netikėtas apdovanojimas
dvigubai brangesnis“

„Neapdairus poelgis“

„Naujos medžio apdirbimo
staklės“

„Grybus apdoroti reikia
greitai“

„Kas atbaidys uodus?“

„Varnos apdergia ne tik
šaligatvius...“

„Muzika – sielos atgaiva“

„Apdulkėjęs grožis“

„Jo apdaras buvo žvėrių kailiai“

„Ar gali antžmogis būti
laimingas?“

„Atsarga gėdos nedaro“

„Tai ne pažanga, o *atžanga!*“

Rašydami spaudos apžvalgą, galite laisvai pasinaudoti šiais pasakymais:

- *Straipsnis „...“ pristato... / primena...*
- *Straipsnyje „...“ rašoma apie... / kalbama... /*
- *Kitas rašinys „...“, kaip sako pavadinimas,... / kaip teigiama antraštėje, apgailestauja dėl...*
- *Straipsnio „...“ autorius kelia klausimą... / svarsto... / piktinasi...*
- *„...“ – tokiu pavadinimu spausdinamas straipsnis apie Jame ...*
- *Tai ir visa ... spaudos apžvalga.*

Pavadinimai rašomi *didžiąja raide*, iš teksto *išskiriami kabutėmis*.

Išmokite rašyti lietuviškas kabutes: „...“ – pradedame dviem „devintukais“ apačioje, baigiame dviem „šešetukais“ viršuje.

Prisiminkite palyginimą: iš pradžių labai norėjote devintuko, bet kol užkopėte į kalną, pakako ir šešetuko:

99 ↗ ... 66

Panagrinėkite duotus pavyzdžius ir išveskite taisyklę:

užsirašei (ka?) užduot-i
ne-užsirašei (ko?) užduot-ies

išsprendžiau (ka?) uždavin-i
ne-išsprendžiau (ko?) uždavin-io

norėjo užsiundyti (ka?) šun-i
ne-norėjo užsiundyti (ko?) šuns

suspėjome užžarstyti (ka?) žarij-as
ne-suspėjome užžarstyti (ko?) žarij-u

Kai veiksmožodis, reikalaujantis ... linksnio,
 gauna neiginį (*ne*-), jis reikalauja ... linksnio.

Prisiminkite! Turiu (ka?) viską..., bet *ne*turiu (ko?) nieko...

Įrašykite priešdėlių priebalses (š/ž) ir tinkamas galūnes.

I siučiau laišk, nei siučiau laišk; u šnekina praeiv,
neu šnekina praeiv; u sirakink dur, neu sirakink dur; u sirišk raištel,
neu sirišk raištel; u sisagstyk sag, neu sisagstyk sag.

Išvažiudama Mama paprašė padaryti štai ką: *iššluoti...*, *išsiurbti...*,
iššveisti..., *išplauti ir iššluostyti...*, *išskalbti ir išlyginti...*, užsiūti

Įsivaizduok, kokios užduotys buvo, *ką padarei ir ko nespėjai ar nenorėjai padaryti, ko neatlikai*. Sukurk rišlų tekstą.

Pasirinkite 7 frazeologizmus ir parašykite su jais po sakinį.
Priešdėlius pažymėkite sutartiniu ženkle.

Širdis už-si-deg-ė = *supyko, įsižeidė;*

ligi lubų iš-šok-ti = *labai užpykti;*

akys iš-šok-o = *patyrė vargo;*

iš kišenės iš-šok-a = *išeina daug pinigų;*

kaip iš-šluo-t-a = *tuščia;*

iš-stūm-ė iš vėžių = *sutrikdė normalią eigą;*

durys ne-už-si-dar-o = *nuolat kas nors ateina, lankosi;*

pilvas/ pakaušis/ blusos už-šal-o = *labai išsigando;*

kaip akis iš-deg-ęs = *labai greitai;*

Papasakokite, kaip katė užlipo ant kalno labai stačiu šlaitu, kuriame yra įvairių iškyšulių: *akmenų, atsikišusių molio luitų, medžių išvartų, šaknų, įdaubų, vienas kitas žolės kuokštas ir erškėčių brūzgynas*, tačiau daugiausia ten yra *iš po kojų byrančio sauso molio ir smėlio*... Pavartokite šiuos žodžius ir posakius:

.... Pirmiausia užšoko ant... Paskui užsirangė ant... ir užsikabarojo ant... . Norėjo užsibrauti per..., bet Užsiglaudė už ..., pailsėjo. Tada šiaip ne taip užsikapstė per ..., užsikorė ant ..., užsliuogė (*kuo?*) ... ir užsiropštė ant... . Ten kiek pasidairiusi užsikraustė ant... ir vargais ne galais užsikapanojo ant... . Pagaliau užsikrapštė ant pačios skardžio viršūnės ir ... !

Pratimų sistemos sudarymo principai (1)

Mokinys turi mokytis

sąmoningai ir kryptingai:

- jis turi *aiškiai žinoti, ką per šias pratybas turi išmokti;*
- turi žinoti, ką, kaip ir kodėl jis turi atlikti.

Pratimų sistemos sudarymo principai (2)

Pratimai turi atitikti mokinio amžių ir interesus, kad jis būtų dėmesingesnis.

Dėmesingumas padeda išvengti klaidų!

Pratimų sistemos sudarymo principai (3)

Pratybos **sistemingos** ir **suplanuotos**:

- iš pradžių laiko intervalai tarp pratybų turi būti mažesni, po to didėti;
- tempas pradiniuose etapuose turi būti lėtesnis;
- pratimų eilę dera sudaryti pagal jų sudėtingumą;
- pratybos turi vykti laiku;
- tarp pratimų būtinas nuoseklus perimamumas;
- ***mokinys turi greitai sužinoti savo rezultatus, suprasti klaidos priežastį ir tuoj pat pasitaisyti.***

Pratimų sistemos sudarymo principai (4)

Pratimų apimtis, skaičius ir trukmė priklauso nuo

- formuojamo įgūdžio,
- mokinių amžiaus ir
- individualių savybių.

NB! Nors **įvairiais įgūdžio formavimo etapais būtini vienpusiški pratimai**, bet gabesniems mokiniams tai gali sukelti nuobodulį ir sumažinti domėjimąsi mokymusi.

Galūnių rašyba

Ko daugiausia tenka mokyti?

- 1) e / ia
- 2) nosinių balsių
- 3) ilgųjų ir trumpųjų balsių

morfologinės rašybos.

ia – e rašyba lietuviškų žodžių galūnėje

Visi **linksniuojami** žodžiai

paklūsta tai pačiai galūnių rašybos taisyklei:

e rašyki tik tada, jeigu **ė** *vardininke!*

Jeigu ~~ė~~ tenai nėra, rašome tiktai **ia!**

Tokių žodžių dauguma, o su ė tik mažuma ir tik moteriškos giminės, neskaitant tėtės ir dėdės.

Prieš mane (kas?) š i graž i žal ia piev a → ~~ė~~

Matau (ką?)	š <u>ia</u>	graž <u>ia</u>	žal <u>ia</u>	piev <u>a</u>
Gėriusi (kuo?)	š <u>ia</u>	graž <u>ia</u>	žal <u>ia</u>	piev <u>a</u>
Apėjome (ką?)	š <u>ias</u>	graž <u>ias</u>	žal <u>ias</u>	piev <u>as</u>
Mojuoju (kam?)	š <u>iai</u>	graž <u>iai</u>	žal <u>iai</u>	piev <u>ai</u>

mot. g.

Išgaląstas (**kas?**) š is aštr us plienin is dalg is → ~~ė~~

Kotas _____ (kam?)	š <u>iam</u>	aštr <u>iam</u>	plienin <u>iam</u>	dalg <u>iui</u>	
Galąstuvą (kam?)	š <u>iems</u>	aštr <u>iems</u>	plienin <u>iams</u>	dalg <u>iams</u>	vyr. g.
Traukia akį (kas?)	š <u>ie</u>	aštr <u>ūs</u>	plienin <u>iai</u>	dalg <u>iai</u>	
Nušienaus (kuo?)	š <u>iais</u>	aštr <u>iais</u>	plienin <u>iais</u>	dalg <u>iais</u>	

Mintyse klausk: **kas?**

Vardininke gali būti bet kuri galūnė, tik ne ~~ė~~

Pasitikrink, kaip supratai: parašyk nurodytus mot.g. linksnius ir pažymėk galūnes.

<u>Vns. vard. kas?</u>	<u>Naud. kam?</u>	<u>In. kuo?</u>	<u>Gal. ką?</u>	<u>Dgs. gal. ką?</u>
<u>Ger a žin ia</u> <u>švar i pirk ia</u> <u>santūr i gal ia</u> <u>gaus i min ia</u> <u>taur i kanč ia</u> <u>kur i skryn ia?</u> <u>kok ia pradž ia?</u> <u>ošiant i gir ia</u> <u>geriaus ia mart i</u>	<u>ger ai žin iai</u>	<u>ger a žin ia</u>	<u>ger a žin ia</u>	<u>ger as žin ias</u>

Jeigu **ė** vardininke, tai kitur rašyki **e**!

Žydi (kas?)

t a rudenin **ė** gėl **ė** ; t os rudenin **ės** gėl **ės**

Mintyse klausk:
kas? Tik **-ė**

Skinsiu (ką?)

t a rudenin **ę** gėl **ę** ; t as rudenin **es** gėl **es**

Dainuosiu (kam?)

t ai rudenin **ei** gėl **ei**

Džiaugiuosi (kuo?)

t a rudenin **e** gėl **e**

Išimtis:

dukt **ė**

dukter **iai**

dukter **ia** / dukterimi

Pasitikrink, kaip supratai:

<u>Vns. vard. kas?</u>	<u>Naud. kam?</u>	<u>In. kuo?</u>	<u>Vns. gal. ką?</u>	<u>Dgs. gal. ką?</u>
Nosin <u>ė</u> bals <u>ė</u> dujin <u>ė</u> virykl <u>ė</u> medin <u>ė</u> kėd <u>ė</u> odin <u>ė</u> kuprin <u>ė</u> laukin <u>ė</u> kat <u>ė</u> skudurin <u>ė</u> lėl <u>ė</u>	nosin ei bals ei	nosin e bals e	nosin ę bals ę	nosin es bals es

Vietininke – kur?, kame? – visada rašyki e !

Kaip atrodo vietininkų galūnės?

Vietininkų galūnės dažniausiai būna dviskiemenės.

e rašome tik pačioje galūnės pabaigoje!

	<i>Vns. vt.</i>
- <u>e</u>	mišk e
- <u>vje</u>	miškel <u>vje</u>
-(i)oje	graž ioje <u>piev</u> oje
- <u>ėje</u>	pievel <u>ėje</u>
- <u>uje</u>	turg <u>uje</u>
-(i)ame	t ame medin <u>iame</u> name
	<i>Dgs. vt.</i>
-(i) <u>uose</u>	mišk <u>uose</u> , miškel <u>iuose</u>
-(i) <u>ose</u>	graž <u>iose</u> <u>piev</u> ose
- <u>ėse</u>	pievel <u>ėse</u>

Kaip žinoti, kada rašyti galūnę -uose, o kada -ose?

Tuose gražiuose namuose, kur iuose aš užaugau...

Tas gražus namas, kur is man brangus...

Tose gražiose pievose, kur iose mažas bėgiojau...

Ta graži pieva, kur i man sapnuojasi...

dgs. vt. 2

vvr.g.

vns. vard.2

dgs. vt. 1

mot.g.

vns. vard.1

Panagrinėkite
pavyzdžius ir
iššifruokite
taisvkle!

Tą pačią matematinę taisyklę taikykite ir būdvardžiams su priesagomis -uotas, -uota ir -otas, -ota!

Vyr.g., vns.vard.

Plaukas 2 – 2

plaukuotas katinas
plaukuota katė

Mot.g., vns.vard.

Samana 1 – 1

samanotas kelmas
samanota eglė

Rašybos įgūdžio formavimas panašus į drabužio siuvimą

1. Pirmiausia reikia parinkti tinkamą medžiagą, pasižymėti visus išmatavimus ir atidžiai ją sukirpti –

lygiai taip reikia

tinkamai parinkti mokymo turinį ir dėmesingai, žingsnis po žingsnio išaiškinti taisyklę.

Rašybos įgūdžio formavimas panašus į drabužio siuvimą

2. Sukirpti medžiagos gabalai atitinkamai
sudedami ir sudaigstomi retais dygsniais –

mokantis rašyti

*iš pradžių atliekami paprasti atpažinimo
ir atskirų ortogramų įrašymo pratimai.*

Rašybos įgūdžio formavimas panašus į drabužio siuvimą

3. Klientas pasimatuoja drabužį ir kartu su siuvėju nusprendžia, kas atrodo gerai, o kur dar reikia pataisyti –

lygiai taip

mokinys turi pasitikrinti, ar pramoko taisyklę, t.y. ar geba ją taikyti, ar nepadarė pirmų, dar lengvai pataisomų, klaidų;

Rašybos įgūdžio formavimas panašus į drabužio siuvimą

4. Jei reikia, laikinas siūles siuvėjas pataiso ir drabužiu vėl yra matuojamasi (!) –

reikia neskubėti pereiti prie sudėtingesnių pratimų, kol mokiniai gerai neišmoko visos atitinkamos taisyklės taikymo procedūros; nuolat sekti įgūdžio formavimosi procesą (!)

Rašybos įgūdžio formavimas panašus į drabužio siuvimą

5. Kai abu (ir siuvėjas, ir klientas) yra patenkinti sudaigstytu modeliu, kiekviena siūlė yra sutvirtinama siuvimo mašina –

kai mokytojas įsitikino, kad mokinys neklysta, o mokinys mano, kad jau išmoko, pateikiamos sudėtingesnės užduotys, kuriose to paties įgūdžio reikia kitame kontekste.

Rašybos įgūdžio formavimas panašus į drabužio siuvimą

6. Tik tada, kai drabužis yra pasiūtas, jis dailinamas (dekoratyvinės siūlės, sagos ir pan.) –

tik tada, *kai mokinys susiformuoja atitinkamą rašybos įgūdį, pateikiamos taisyklės išimtyms, nes vienu metu du darbai nedirbami*

(dvi svarbios žinios tik išblaško viena kitą ir trukdo formuotis įgūdžiui)!

Rašybos įgūdžio formavimas panašus į drabužio siuvimą

7. Pasiūtas drabužis išlyginamas ir dėvimas (iš pradžių atsargiai, paskui pamažu tampa patogus, senas...) –

panašiai ir rašybos įgūdis, taikomas atliekant įvairius kūrybinius darbus, iš pradžių dar būna „šviežias“, į jį kreipiamas dėmesys, bet pamažu jis pereina į pasąmonę ir tampa nepastebimas.

Kodėl mokinys daro rašybos klaidų?

- rašybos taisyklė tik pateikiama (nepakankamai išanalizuojama),
- **3** ir **4** žingsniai praleidžiami,
- **5** „žengiamas“ kartu su **6**,
- **7** labai paankstinamas...

Rezultatas –
susiformavęs netinkamas įgūdis...

Kaip taisyti?..

Netinkamai pasiūtą drabužį, jei jis dar apynaujis, galima pataisyti.

Galima *performuoti* ir rašybos įgūdį...

iki 14 metų – vėliau vis sunkiau ir sunkiau.

Netinkamo rašybos įgūdžio *performavimo analogija*

Susiformavęs rašybos įgūdis yra kaip stipri siūlė. Jei ji netinkama, pirmiausia išardoma ir tik tada siuvama kita.

Taip pat ir *netinkamą rašybos įgūdį pirmiausia tenka naikinti – slopinti nervinius ryšius tarp kinestezinės rankos „atminties“ ir regimųjų vaizdinių galvos smegenų centruose.*

Netinkamo rašybos įgūdžio performavimo analogija

1. Pirmiausia reikia nustatyti, kur „kirpti“:

jei mokinys supranta, kurioje žodžio vietoje jis klysta, ir rašydamas stabteli – abejoja, būtina neleisti jam tos ortogramos rašyti!

Nukirpus siūlą lieka skylė – nejrašius ortogramos lieka tarpas (pvz., *gr_žo*) tarsi įrašymo pratimuose. Tai 50 % darbo...

Netinkamo rašybos įgūdžio performavimo analogija

2. „Daigstymas“–

mokinys turi kuo greičiau išsiaiškinti (susirasti žodyne, paklausti draugo ar mokytojo), kokia ortograma reikalinga praleistoje vietoje ir įrašyti ją spalvotu flomasteriu, kad formuotųsi naujas regimasis vaizdinys.

Netinkamo rašybos įgūdžio *performavimo analogija*

3. Persiuvus drabužį senas siūles reikia ilgokai lygintuvu naikinti...

Netinkamas įgūdis tik prislopinamas – senieji nerviniai ryšiai labai greitai gali atsigaiivinti, ir naujieji bus nustumti į šalį.

Laukia ilgas dėmesingos, sąmoningos rašybos laikas...

Kova su rašybos klaidomis

dažnai būna nesėkminga dėl to, kad mokytojas nesiremia psichologiniais rašybos įgūdžių *su*(si)formavimo ir *per*(si)formavimo dėsninumuais!

R. Magritte, *Tai nėra obuolys*

Literatūra

1. Bertram, R., Hyönä, J., & Laine, M. (2011). Morphology in language comprehension, production and acquisition, *Language & Cognitive Processes*, 26, 4-6, pp. 457-481, Academic Search Complete, EBSCOhost.
2. *Butkienė G., Kepalaitė A.* Mokymasis ir asmenybės brendimas. Vilnius: Margi raštai, 1996.
3. Jensen E. Tobulas mokymas. Vilnius, 2001.
4. Nauckūnaitė Z., Salienė V. Bendrieji lietuvių kalbos didaktikos klausimai. 2 dalis. Metodinė priemonė aukštųjų mokyklų studentams. Vilnius: VPU I-klā, 2007.
5. Nauckūnaitė Z. Lietuvių kalbos rašyba ir kalbos sistema (rankraštis).
6. Templeton, S. (2012). The vocabulary-spelling connection and generative instruction: Orthographic development and morphological knowledge at the intermediate grades and beyond. In J. F. Baumann & E. J. Kame'enui (Eds.), *Vocabulary instruction: Research to Practice* (2nd ed., pp. 116-138). New York, NY: Guilford Press.
7. Valeckienė A. Funkcinė lietuvių kalbos gramatika. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.